

LÖNEÖKNINGARNA OCH AVTALSRORELSN

Lars Calmfors

Artikel för publicering i *Ekonomisk Debatt* 2016:2.

Löneökningarna och avtalsrörelsen

LARS CALMFORS

är ordförande i Arbetsmarknadsekonomiska rådet, forskare vid IFN och professor emeritus vid Institutet för internationell ekonomi, Stockholms universitet. Hans forskning rör främst arbetsmarknads- och makroekonomi. lars.calmfors@iies.su.se

Artikeln bygger på Arbetsmarknadsekonomiska rådets första rapport från december 2015. Rådet har inrättats av Svenskt Näringsliv men arbetar helt oberoende. Det består av Lars Calmfors (ordförande), Ann-Sofie Kolm, Tuomas Pekkarinen och Per Skedinger (vice ordförande). Uppgiften är att bedöma ”arbetsmarknadens funktionssätt och de faktorer som påverkar detta”. Mer precist ska rådet analysera lönebildningen, arbetsrätten och den aktiva arbetsmarknadspolitiken med fokus på hur sysselsättning och arbetslöshet påverkas.

En mer återhållsam lönebildning innebär att lägre arbetslöshet på sikt blir förenlig med det internationella kapitalavkastningskravet. Högre reallöneökningar under de senaste åren än vad parterna avsett skulle kunna motivera långsiktigt återhållsamma löneökningar. Men i nuvarande penningpolitiska läge kan mycket låga löneökningar, som håller nere inflationen, innebära en högre realränta med kontraktiva effekter på ekonomin som följd. Ett flerårsavtal med något högre löneökningar än normalt i nuvarande arbetsmarknadsläge och lägre löneökningar än normalt i det förbättrade konjunkturläget som kan väntas längre fram kan vara önskvärt. Ett ettårsavtal innebär risker för alltför stora löneökningar.

Den pågående avtalsrörelsen omfattar en majoritet av löntagarna. Närmare 500 avtal som gäller cirka tre miljoner anställda löper ut under 2016. För industrin sker det den 31 mars. De nya avtalen kommer som alltid att bestämma både de totala löneökningarna i ekonomin och hur relativlönerna mellan olika grupper utvecklas. Denna artikel fokuserar på de totala löneökningarna.

Avsnitt 1 diskuterar kort industrins lönenormerande roll. Avsnitten 2-4 analyserar läget inför de nya avtalen utifrån tre olika perspektiv: reallön, lönekostnadsandel och relativ lönekostnad

gentemot våra konkurrentländer. Avsnitt 5 drar slutsatser om de kommande avtalens lämpliga utformning.

1. Industrin som märkessättare

Sedan industrins parter slöt en samarbetsöverenskommelse 1997 har det funnits en bred samsyn om att industrin ska ”sätta märket”, alltså vara normerande för löneökningarna också i andra avtal. Lönenormering kan ses som en mer informell metod att åstadkomma en samordnad lönebildning än den formella centralisering som fanns från mitten av 1950-talet till mitten av 1970-talet (Calmfors (2008)). Det finns skäl att tro att samordning levererar återhållsamhet i lönebildningen, vilket främjar hög sysselsättning eftersom negativa externaliteter av höga löneökningar då kan internaliseras.¹

Den motivering som vanligen framhålls för att industrin ska vara lönenormerande är att den är internationellt konkurrensutsatt och att möjligheterna att övervältra kostnader på priserna därför är små. Det är uppenbart under fast växelkurs. Men argumentet gäller i ännu högre grad i en regim med rörlig växelkurs och inflationsmål. Under normala förhållanden drabbas nämligen i så fall den internationellt konkurrensutsatta sektorn ”dubbelt” om lönerna ökar snabbt: Vinster och sysselsättning faller då dels därför att lönerna ökar i förhållande till priserna vid oförändrad växelkurs, dels därför att kronan stiger i värde om inflationsmålet hotas och Riksbanken då höjer styrräntan.²

En komplikation är emellertid att resonemangen bakom den internationellt konkurrensutsatta sektorns normerande roll i regel inte utgår från någon fullständig analys av samspelet mellan olika sektorer. I en teoretisk analys med vedertagna antaganden om arbetsmarknadsparternas beteende fann Calmfors och Larsson Seim (2013) att det i en inflationsmålsregim med rörlig växelkurs inte spelar någon roll om det är den internationellt konkurrensutsatta sektorn eller hemmamarknadssektorn som är lönenormerande. Förklaringen är att även hemmamarknadssektorn då är utsatt för en tydlig restriktion, eftersom inflationsdrivande löneökningar också där utlöser en restriktiv penningpolitik som innebär lägre sysselsättning och vinster.

Men den beskrivna modellen missar sannolikt viktiga faktorer. En sådan är den starka tradition som industrins parter har av att göra rationella överväganden och att ta

¹ Se t ex Calmfors och Driffill (1988) och Gottfries (2011).

² Se t ex Gottfries (2011), Konjunkturinstitutet (2011, 2012) och Facken inom industrin (2015).

samhällsekonomiska hänsyn. Avtalssystemet med industrin som märkessättare har också sedan det sjösattes 1997 levererat återhållsamma löneökningar. Kontrasten till hur lönebildningen fungerade under perioden från mitten av 1970-talet till mitten av 1990-talet är stor. Det är därför viktigt att systemet upprätthålls även framöver så att avtalen i industrin blir styrande för de genomsnittliga löneökningarna i hela ekonomin. Det utesluter inte att löneökningarna i en del efterföljande avtal kan tillåtas bli något högre i den mån relativlöneökningar för de berörda grupperna kan vara befogade av marknadsskäl och/eller för att motverka värdediskriminering av kvinnligt dominerade yrken. Men det kräver i så fall att industrins löneökningar sätts på en sådan nivå att det finns möjlighet för några andra att lägga sig högre utan att de totala löneökningarna i ekonomin därmed blir alltför höga.

LO:s beslut att i den pågående avtalsrörelsen inte samordna sina förhandlingar sätter frågetecken för i vilken utsträckning LO-förbunden kan bidra till att upprätthålla det tidigare systemet. Det lägger desto större ansvar på andra aktörer – arbetsgivarna, andra fackliga organisationer och Medlingsinstitutet – att se till att industrin blir märkessättande också denna gång.

2. Reallönerna

Figur 1 visar nominella löneökningar, inflation och reallöneförändringar under olika år. I panel (a) mäts inflationen med KPI och i panel (b) med KPIF.³ De årliga nominella löneökningarna har sedan 1998 varierat mellan cirka 2,5 och 4 procent. Trenden har varit svagt sjunkande. Reallöneförändringarna har fluktuerat mer än de nominella löneökningarna. Det beror på de stora svängningarna i inflationen. Reallöneökningarna har i regel varit högre när inflationen mäts med KPI än med KPIF. Orsaken är en trendmässig nedgång av räntan under de studerade åren som har inneburit att KPI har ökat långsammare än KPIF. De senaste åren visar på höga reallöneökningar trots lägre nominella löneökningar än tidigare. Förklaringen är den låga inflationen eller rättare sagt frånvaron av inflation.

En viktig fråga är i vilken utsträckning reallöneförändringarna under olika avtalsperioder har blivit de som parterna hade avsett. Tabell 1 visar skillnaden mellan faktisk reallöneförändring och den reallöneförändring per år som parterna kunde vänta sig när de slöt avtalen. Jag har då antagit att de totala nominella löneökningarna (inklusive löneökningar utöver avtalen till följd av lokal lönebildning) har kunnat förutses av parterna. Inflationen mäts med antingen KPI

³ KPI står för konsumentprisindex och KPIF för konsumentprisindex med fast ränta (vilket innebär att man har rensat bort de prisförändringar som följer av att kostnaderna för småhus ändras när bostadsräntorna förändras).

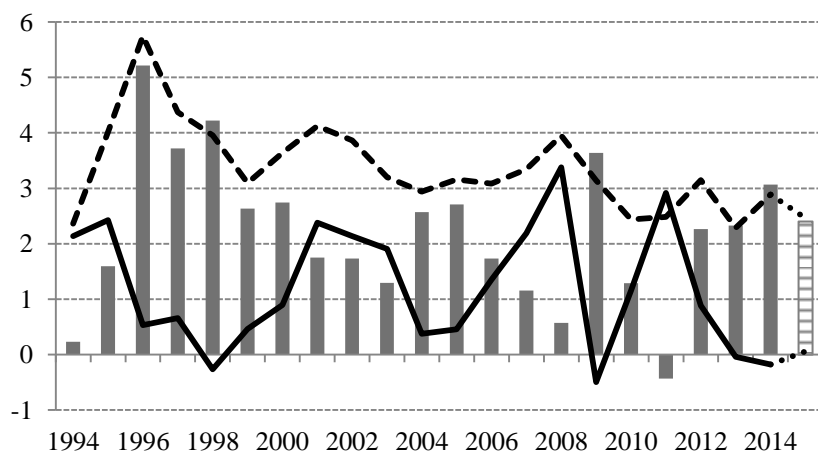
eller KPIF. Den förväntade inflationen antas antingen vara inflationsmålet eller de förväntningar parterna har uppgett i TNS Sifo Prosperas enkäter. Det framgår att de faktiska reallöneökningarna har varit betydligt större än de av parterna avsedda (förväntade) sedan 2012. Oberoende av vilka mått som används var den faktiska reallöneökningen 2012 minst 1 procentenhet högre än den förväntade. Under avtalsperioden 2013–15 låg skillnaden mellan faktisk och förväntad reallöneökning i intervallet 0,6–2 procentenheter per år beroende på vilka mått som används.

Hur man än mäter har alltså reallöneökningarna de senaste åren varit betydligt högre än parterna kan ha avsett. Då skulle man kunna argumentera för att det kunde vara rimligt att framöver hålla tillbaka reallöneökningarna för att ”kompensera” för detta om parterna vill ge ett bidrag till att långsiktigt sänka arbetslösheten. Det kräver i så fall att de *nominella* löneökningarna hålls tillbaka, eftersom det inte finns någon mekanism enligt vilken Riksbanken ska överskrida inflationsmålet därför att man tidigare underskridit det. Riksbanken har ju inte något prisnivåmål utan ett inflationsmål som ska uppnås varje år oberoende av vad som har hänt tidigare. Om man ser tillbaka på tidigare avtalsperioder, finns det emellertid inte något mönster där avtalsperioder med högre reallöneökningar än vad parterna hade avsett har följts av avtalsperioder med lägre avsedda reallöneökningar än tidigare (Arbetsmarknadsekonomiska rådet 2015).

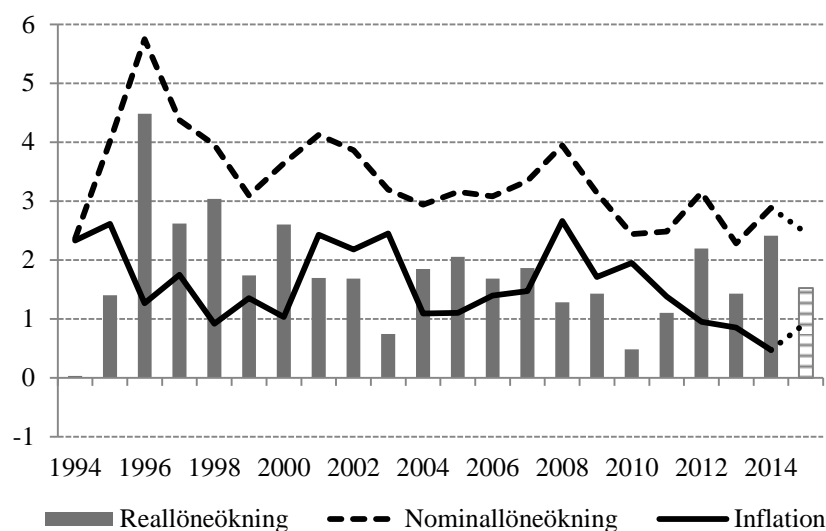
Figur 1

Nominella löneökningar, inflation och reallöneförändringar, procent

(a) Inflation enligt KPI



(b) Inflation enligt KPIF



Anm: De nominella löneökningarna är enligt konjunkturlönestatistiken och avser näringslivet. Data för 2015 är preliminära.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 1

Skillnad mellan faktisk och förväntad reallöneförändring per år under olika avtalsperioder, procentenheter

	(1)	(2)	(3)	(4)
	KPI, inflationsmål	KPI, uppgivna inflationsförväntningar	KPIF, inflationsmål	KPIF, uppgivna inflationsförväntningar
1998–2000	1,6	1,7	0,9	1,0
2001–03	-0,2	-0,2	-0,4	-0,4
2004–06	1,3	1,3	0,8	0,8
2007–09	0,3	0,5	0,0	0,2
2010–11	-0,1	-0,8	0,3	-0,4
2012	1,1	1,3	1,0	1,2
2013–15	2,0	1,4	1,2	0,6

Anm: Den faktiska reallöneförändringen beräknas som den faktiska nominallöneförändringen i näringslivet minus inflationen. Inflationen mäts med antingen KPI eller KPIF. Den förväntade reallöneförändringen har beräknats som den faktiska nominallöneförändringen i näringslivet minus den förväntade inflationen under avtalsperioden. Den förväntade inflationen är antingen inflationsmålet eller den av parterna vid avtalstillfället till TNS Sifo Prospera uppgivna förväntade inflationen under avtalsperioden (genomsnitt för fack och arbetsgivare).

Källa: Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

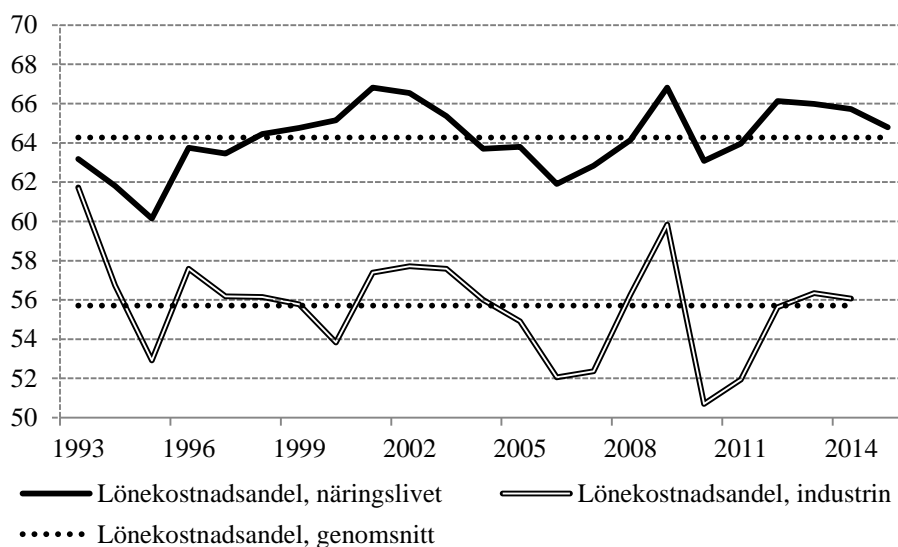
3. Lönekostnadsandelen

Ett annat perspektiv avser *lönekostnadsandelen*, alltså lönekostnadernas andel av förädlingsvärdet. Figur 2 visar att lönekostnadsandelen utvecklats på ungefär samma sätt i näringslivet och industrin. Det mått som används för näringslivet är det som Konjunkturinstitutet benämner den justerade arbetskostnadsandelen. Förädlingsvärdet för små- och fritidshus (för vilka det inte finns några lönekostnader) har då exkluderats, och lönekostnaderna för anställda har räknats upp med imputerade lönekostnader för egenföretagare.⁴

Lönekostnadsandelen i näringslivet har stigit sedan mitten av 1990-talet. Då var emellertid andelen kraftigt nedpressad efter kronans fall 1992. År 2014 låg dock lönekostnadsandelen cirka 2 procentenheter högre än genomsnittet 1993–2014. Preliminära data för 2015 visar att andelen har fallit och närmat sig detta genomsnitt.

Figur 2

Lönekostnadsandel i näringslivet och industrin, procent av förädlingsvärdet



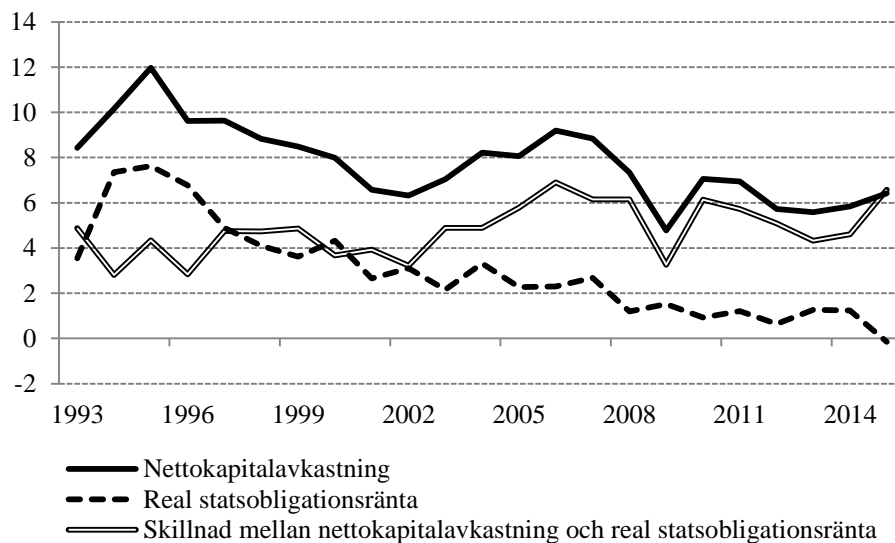
Anm: Förädlingsvärdet mäts till faktorpris. Näringslivets lönekostnadsandel 2015 är en prognos.

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁴ Se till exempel Konjunkturinstitutet (2013).

Figur 3

Nettokapitalavkastning och real statsobligationsränta, procent



Anm: Nettokapitalavkastningen är kvoten mellan nettovinster och värdet av kapitalstocken. Den reala statsobligationsräntan är tioårig statsobligationsränta minus KPIF-inflation.

Källa: Konjunkturinstitutet.

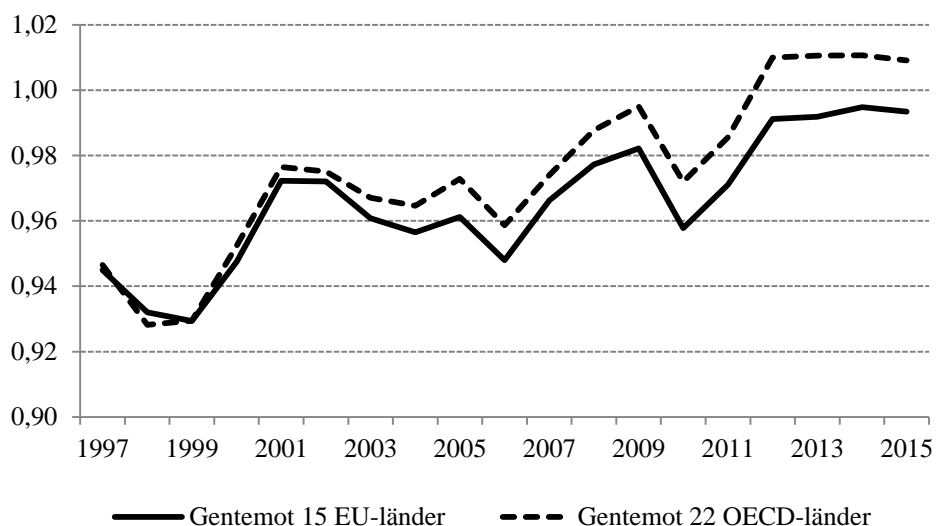
Bruttovinstandelen är spegelbilden av lönekostnadsandelen. Bruttovinstandelen bestämmer tillsammans med kvoten mellan kapital och produktion samt kapitalstockens deprecieringstakt kapitalavkastningen (Arbetsmarknadsekonomiska rådet 2015). Den senare påverkar i sin tur lönsamheten på investeringar. Figur 3 visar att kapitalavkastningen har sjunkit sedan 1993. Men t ex Konjunkturinstitutet (2015) har framhållit att investeringarna kan antas bero på hur avkastningen på investerat kapital förhåller sig till finansieringskostnaden och inte enbart på avkastningen i sig. Enligt teorin bör företagen välja en investeringsvolym som är sådan att kapitalavkastningen på marginalen blir lika med den riskfria realräntan plus en riskpremie. Den riskfria realräntan brukar mätas som den reala statslåneräntan. Enligt Figur 3 har den fallit kraftigt, så att skillnaden mellan kapitalavkastning och statslåneränta rentav har ökat. Om riskpremien inte har förändrats, kan det tolkas som att lönsamheten av att investera snarare har ökat än minskat under perioden.

Man kan dock rikta flera invändningar mot resonemanget ovan. Finanskrisen och efterföljande recession har antagligen bidragit till ökad osäkerhet och därför en högre riskpremie. Det är också troligt att den reala statslåneräntan är ”onormalt låg” i dagsläget. Men den tyngst vägande invändningen är att i en öppen ekonomi som den svenska bestäms inte investeringarna främst av förhållandet mellan kapitalavkastning och ränta utan av den

relativa kapitalavkastningen gentemot andra länder, eftersom företagen kan välja var de vill göra sina investeringar.

Figur 4

Relativ lönekostnadsandel



Anm: Den relativa lönekostnadsandelen beräknas som kvoten mellan den svenska och den sammanvägda lönekostnadsandelen i konkurrentländerna. KIX-vikter har använts.

Källa: Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

Det saknas internationellt jämförbar statistik för kapitalavkastningen i näringslivet. Det som finns är jämförbara data på lönekostnadsandelen i hela ekonomin. Figur 4 visar relativa lönekostnadsandelar, dvs kvoten mellan lönekostnadsandelen i Sverige och den sammanvägda lönekostnadsandelen i 15 EU-länder respektive 22 OECD-länder. Det framgår att Sveriges relativa lönekostnadsandel har stigit. Det kan tas som en indikation på att kapitalavkastningen i Sverige har fallit relativt andra länder. Det innebär i så fall att det har blivit relativt sett mindre lönsamt att investera i Sverige.

Kan parterna förutse lönekostnadsandelens utveckling?

Parterna fäster stor vikt vid hur lönekostnadsandelen utvecklas.⁵ Dess förändring ges av lönekostnadsökningarna minus summan av förändringarna av produktivitet och förädlingsvärdepris (priset på det som produceras). Produktivitetsförändringen varierar

⁵ Se t ex Morin (2009, 2015), Industrins ekonomiska råd (2014, 2015), Boumediene (2015), Facken i industrin (2015), Konjunkturinstitutet (2015a) och LO (2015a,b).

kraftigt över konjunkturcykeln. Därför vägleds parterna snarare av den potentiella (trendmässiga) förändringen än av den faktiska.⁶ Annars skulle löneökningarna variera mycket kraftigt från år till år. Eftersom Riksbankens inflationsmål gäller konsumentpriserna är det rimligt att tro att parterna utgår från den förväntade konsumentprisinflationen när de bedömer förädlingsvärdeprisets utveckling. Näringslivets förädlingsvärdepris och konsumentprisindex utvecklas vanligtvis i olika takt därför att produktion och konsumtion har olika sammansättning. Tidigare har man normalt räknat med att relativpriset mellan näringslivets förädlingsvärde och konsumtionen faller, eftersom relativpriset på olja som importerats (och därför ingår i konsumtionen men inte i produktionen) har antagits stiga och relativpriset på investeringsvaror (som ingår i produktionen men inte i konsumtionen) falla.⁷

Figur 5 jämför de *faktiska* förändringarna av lönekostnadsandelen i näringslivet med de *långsiktiga* förändringar som parterna vid respektive avtalstillfälle har kunnat *förvänta* sig till följd av löneavtalen. De långsiktiga förväntade förändringarna definieras som de som skulle uppnås med de faktiska nominella lönekostnadsökningarna under avtalsperioden om produktivitetstillväxten är den potentiella (dvs om konjunkturläget är normalt), relativprisutvecklingen mellan förädlingsvärde och konsumtion är den ”normala” och konsumentprisinflationen är den förväntade. Som mått på potentiell produktivitetstillväxt och normal relativprisförändring används Konjunkturinstitutets bedömningar i lönebildningsrapporterna under året före avtalsperioden. Den förväntade konsumentprisinflationen antas vara lika med inflationsmålet.⁸

Figur 5 visar att det ofta har uppkommit stora skillnader mellan förändringen av den faktiska lönekostnadsandelen och förändringen av den förväntade andelen på lång sikt. De största skillnaderna var 2007–09, då den faktiska lönekostnadsandelen steg trots att den förväntade på lång sikt föll. 2012 steg den faktiska andelen betydligt mer än den förväntade på lång sikt.

Den faktiska förändringen av lönekostnadsandelen kan skilja sig från den förväntade förändringen på lång sikt av tre skäl:

⁶ Morin (2009, 2015) och Facken i industrin (2015). I t ex Konjunkturinstitutets skattade löneekvationer ingår den trendmässiga, och inte den faktiska, produktivitetsförändringen bland de förklarande variablerna (Konjunkturinstitutet 2012, 2013).

⁷ Se t ex Morin (2009, 2015) och Konjunkturinstitutet (2012, 2013, 2015a).

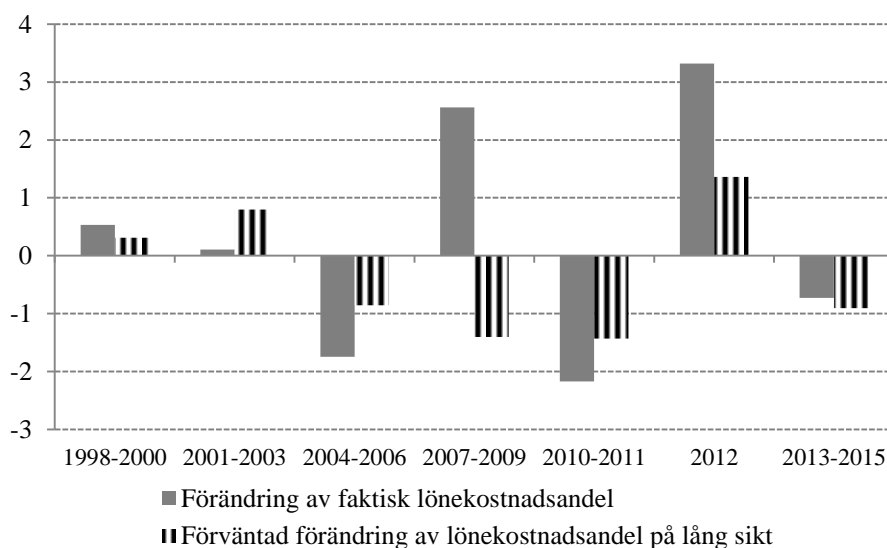
⁸ Ett implicit antagande ovan är att parterna förutser både de löneökningar utöver avtalen som sker på lokal nivå och de förändringar av sociala avgifter som genomförs under avtalsperioden. Resultaten blir i stort sett desamma om den förväntade inflationen mäts av parternas till TNS Sifo Prospera uppgivna inflationsförväntningar vid avtalstillfället i stället för av inflationsmålet. Se Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

- Den faktiska produktivitetstillväxten avviker från den potentiella (*produktivitetsavvikelse*).
- Den faktiska relativprisförändringen mellan konsumtion och förädlingsvärde avviker från den normala (*relativprisavvikelse*).
- Den faktiska konsumentprisinflationen avviker från den förväntade (*förväntningsfel i inflationen*).

Av figur 6 framgår att samtliga tre faktorer har varit av betydelse. Produktivitetsavvikelse har dock varit viktigast. Negativ produktivitetstillväxt 2007–09 och 2012 förklarar de stora diskrepanserna då mellan lönekostnadsandelens faktiska förändring och dess förväntade förändring på lång sikt. Under avtalsperioden 2013–15 sammanföll i stort sett den faktiska förändringen och den förväntade långsiktiga förändringen. Detta skedde trots att konsumentprisinflationen kraftigt överskattades. Förklaringen är att förväntningsfelet i inflation då nästan exakt komparerades av en relativprisavvikelse, dvs av att förädlingsvärdepriset steg i förhållande till KPI (och inte som normalt föll). Detta berodde främst på att priset på olja (som ingår i konsumtionen men inte i förädlingsvärdet) föll.

Figur 5

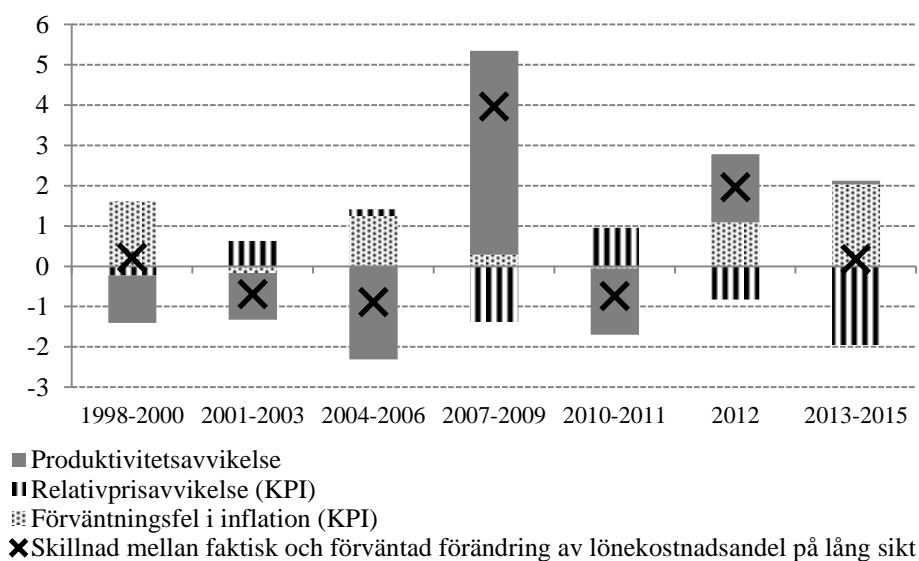
Förändringar av faktisk lönekostnadsandel och förväntad lönekostnadsandel på lång sikt under olika avtalsperioder, procent



Källa: Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

Figur 6

Dekomponering av skillnaden mellan faktisk förändring av lönekostnadsandelen och förväntad förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt under olika avtalsperioder, procent



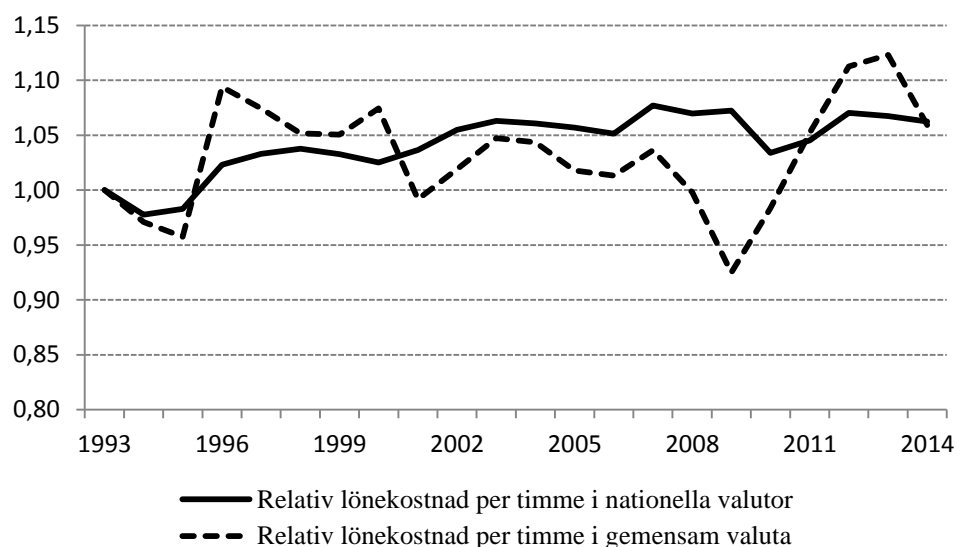
Källa: Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

4. Relativa lönekostnader

Ett sista perspektiv är industrins *relativa lönekostnader*. Figur 7 visar hur den relativa lönekostnaden per timme gentemot 15 EU-länder har stigit sedan 1993. Det gäller om man mäter i både nationella valutor och gemensam valuta. Den relativa lönekostnaden har fluktuerat mer i gemensam valuta än i nationella valutor. Det beror på de stora svängningarna i den nominella effektiva växelkursen. Under den akuta finanskrisen 2007–09 försvagades kronan, vilket sänkte den relativa lönekostnaden i gemensam valuta. Därefter steg kronan mycket i värde 2009–13. Det innebar en kraftig uppgång av den relativa lönekostnaden per timme i gemensam valuta. Sedan har kronan försvagats igen, vilket har bidragit till att sänka den relativa lönekostnaden i gemensam valuta något.

Figur 7

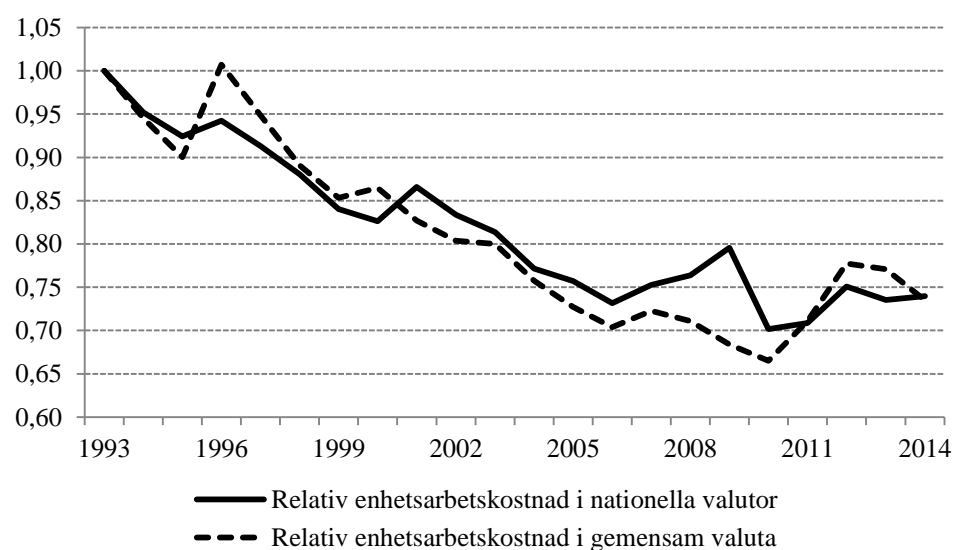
Relativ lönekostnad per timme i tillverkningsindustrin gentemot 15 EU-länder



Källa: Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

Figur 8

Relativ enhetsarbetskostnad i tillverkningsindustrin gentemot 15 EU-länder



Källa: Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015).

Figur 8 visar att den relativa enhetsarbetskostnaden (kostnaden per producerad enhet) har fallit kraftigt sedan 1993 trots att den relativa lönekostnaden per timme har ökat. Mätt i nationella valutor ägde fallet rum under perioden fram till 2006. Det berodde på en betydligt högre produktivitetstillväxt än i jämförelseländerna. Mätt i gemensam valuta fortsatte fallet fram till 2010 på grund av kronans kraftiga försvagning under finanskrisen. Fr o m 2006 har

både lönekostnader och produktivitet utvecklats ungefär som i de 15 EU-länderna och den relativa enhetsarbetskostnaden i nationella valutor har därför varit i stort sett varit oförändrad. Däremot steg den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta mellan 2010 och 2012 till följd av kronförstärkningen under denna period för att därefter minska något när kronan försvagades igen.

Man kan se det som att det tidigare fallet i tillverkningsindustrins relativa enhetsarbetskostnad kompenserade för lägre prisökningar på svenska än utländska bearbetade varor (en försämring av bytesförhållandet, dvs ett fall i exportpriserna i förhållande till importpriserna). Detta speglade i stor utsträckning den större betydelsen av IKT-sektorn, där produktivitetsökningarna ledde till prisfall, i Sverige än i andra länder. Om inte den relativa enhetsarbetskostnaden hade fallit så mycket, hade lönekostnadsandelen i industrin stigit, och bruttovinstandelen fallit, kraftigt.

5. Lönekostnadsökningarna framöver

Enligt vedertagen arbetsmarknadsteori innebär återhållsamhet i lönebildningen högre sysselsättning och produktion på sikt. För att företagen ska investera i Sverige måste kapitalavkastningen vara densamma som i omvärlden. Detta kapitalavkastningskrav innebär en restriktion på hur hög reallönenivån kan vara. Normalt förhandlar parterna fram lägre reallöner ju högre arbetslösheten är. Långsiktigt måste därför arbetslösheten hamna på en sådan nivå att den reallönenivå som blir resultatet av avtalsförhandlingar och efterföljande lokal lönebildning är konsistent med kapitalavkastningskravet. En mer återhållsam lönebildning, alltså att parterna vid en given arbetslöshet förhandlar fram lägre reallöner än de annars skulle ha gjort, innebär därför att arbetslösheten på sikt kan bli lägre samt produktion och sysselsättning högre.

Enligt Konjunkturinstitutet (2015b) är jämviktsarbetslösheten idag så hög som 6,7 procent och väntas sedan stiga till cirka 7,5 procent framåt 2020 främst till följd av de ökande matchningsproblem som den stora flyktinginvandringen kan antas medföra. Det är höga tal. Som framhölls i avsnitt 2 kan man argumentera för att de senaste årens höga reallöneökningar – högre än vad parterna avsåg när avtalen slöts – borde kunna skapa förutsättningar för att på några års sikt hålla tillbaka löneökningarna för att minska jämviktsarbetslösheten. Det operationella målet skulle då kunna vara att sänka lönekostnadsandelen och därmed öka kapitalavkastningen i näringslivet, så att det blir mer attraktivt att investera i Sverige.

Konjunkturinstitutet (2015a) gör bedömningen att den potentiella produktivitetstillväxten i näringslivet är 1,6 procent per år och att förädlingsvärdepriset i näringslivet också kan antas öka med 1,6 procent per år under de närmaste åren. Lönekostnadsökningar på 3,2 procent per år skulle därför hålla lönekostnadsandelen på lång sikt (i ett normalt konjunkturläge) konstant. Argumentationen ovan talar för en i genomsnitt lägre ökningstakt för lönekostnaderna framöver än detta utrymme om arbetslösheten på sikt ska minska. Hur mycket lägre beror på hur stora sysselsättningsambitioner man har.

Lönekostnaderna i våra europeiska konkurrentländer kommer förmodligen att endast öka långsamt under de närmaste åren. En rimlig uppskattning kan vara drygt 2 procent per år (European Commission 2015, OECD 2015). Om det skulle bli fråga om så låga lönekostnadsökningar framöver i de europeiska konkurrentländerna, är det troligt att lönekostnadsökningarna i Sverige kan vara högre än där (det vill säga överskrida den så kallade *Europanormen*)⁹ samtidigt som de underskrider summan av potentiell produktivitetstillväxt och normal förädlingsvärdeprisökning i näringslivet (Konjunkturinstitutets ovan angivna ”utrymme”). Att det skulle kunna bli så här beror på att den demografiska utvecklingen (åldrande befolkning och flyktinginvandring) kan antas leda till lägre sparande och ökade investeringar i Sverige och därför medföra en real appreciering, dvs att förädlingsvärdepriset stiger snabbare hos oss än i jämförbara europeiska länder.

Lönekostnadsökningarna på kort sikt

Det finns emellertid en komplicerande faktor för lönebildningen på kort sikt, nämligen det speciella penningpolitiska läget med en negativ styrränta som sannolikt inte har kunnat sänkas så mycket som den låga inflationen egentligen motiverar. Det kan ha satt den normala mekanismen enligt vilken högre löneökningar, och därmed högre inflation, leder till så stora styrräntehöjningar från Riksbankens sida att realräntan ökar med negativa effekter på produktion och sysselsättning ur spel (se avsnitt 1).

I så fall är det möjligt att lite högre löneökningar på kort sikt kan vara bättre för produktion och sysselsättning än lite lägre. Om styrräntan blir densamma i båda fallen, innebär den ökade inflation som följer av högre löneökningar en *lägre* realränta som stimulerar inhemsk efterfrågan. Enligt den växelkursteori vi har kan också den högre inflationen antas medföra en

⁹ Europannormen, enligt vilken lönekostnadsökningarna inte bör vara högre i Sverige än i våra europeiska konkurrentländer, lanserades 1995 av den så kallade Edingruppen (en arbetsgrupp av ekonomer från fack- och arbetsgivarförbundet).

nominell depreciering av kronan som på kort sikt är så stor att också den *reala* växelkursen deprecierar, vilket skulle ha positiva effekter på nettoexporten. Mekanismen är följande. Eftersom inget fundamentalt ändrats i ekonomin, bör den framtida reala växelkursen vara oförändrad. En högre tillfällig inflation som höjer den framtida prisnivån ska därför på lång sikt motsvaras av en lika stor depreciering. Men om finansmarknaderna förväntar sig en svagare krona i framtiden, så ökar den förväntade lönsamheten av att placera i kronor redan idag. Det innebär ett köptryck på kronan och därför en *omedelbar* depreciering. Eftersom inflationen reagerar på löneökningarna först med viss tidseftersläpning, blir konsekvensen att den reala växelkursen (relativpriset mellan svenska och utländska produkter i gemensam valuta) deprecierar på kort sikt.¹⁰

Detta är en liknande analys som i Konjunkturinstitutet (2015a) där olika scenarier för löneökningarna diskuteras. Industrins ekonomiska råd (2015) för också sådana resonemang. De baseras på nykeynesianska modeller för marknader med monopolistisk konkurrens och trögrörliga priser av det slag som de flesta centralbanker och prognosinstitut idag använder.¹¹

Kommande avtal

Övervägandena ovan är ett skäl till att den pågående avtalsrörelsen är mer komplicerad än vanligt. Å ena sidan skulle det på kort sikt kunna vara bra för produktion och sysselsättning med något högre löneökningar snarare än mycket låga. Å andra sidan är det på längre sikt önskvärt med låga löneökningar för att långsiktigt få ner arbetslösheten. Samtidigt innebär lite högre löneökningar på kort sikt att lönenivån, allt annat lika, blir högre på lång sikt än annars skulle bli fallet.

En möjlighet att hantera problematiken är ett *flerårsavtal* där man byter lite högre löneökningar än normalt i nuvarande arbetsmarknadsläge under det första avtalsåret mot lägre löneökningar än normalt i det förbättrade arbetsmarknadsläge som kan förväntas 2017–18.

Facken i industrin har yrkat på ett ettårsavtal med hänvisning till osäkerheten i det ekonomiska läget. Ett sådant upplägg kan emellertid ge arbetsgivarsidan starka incitament att

¹⁰ Läroboksframställningar av den vedertagna växelkursteori som dessa resonemang grundas på finns i t ex Krugman m fl (2014) och Blanchard m fl (2015).

¹¹ Se t ex Gali (2013). Normalt ökar produktprisernas ökningstakt mindre än lönekostnadernas ökningstakt när den senare stiger. Produktreallönen (kvoten mellan lönekostnad och produktpris) stiger följaktligen. I neoklassiska modeller med en nedåtlutande efterfrågekurva för arbetskraft som i Svensson (2015) blir följden att produktion och sysselsättning faller. Men i nykeynesianska modeller med trögrörliga priser finns inte något sådant enkelt samband mellan å ena sidan produktreallön och å andra sidan produktion och sysselsättning. I dessa modeller är det lönsamt för företagen att öka produktion och sysselsättning när efterfrågan stiger därför att produktpriserna är högre än marginalkostnaderna.

försöka uppnå ett mycket lågt avtal, därför att man förväntar sig att nästa avtalsrörelse kommer att föras i ett betydligt bättre konjunkturläge och då resultera i avsevärt högre löneökningar. Det skulle kunna ge en olycklig utveckling, nämligen onödigt låga löneökningar 2016 och sedan i nästa avtal, i en mycket stark konjunktur, så stora löneökningar att lönenivån långsiktigt hamnar mycket högt med kraftigt negativa sysselsättningseffekter som följd.

Ett åskådningsexempel kan vara utvecklingen 1974–76. 1974 fick vi i en mycket osäker situation (den första oljekrisen) ett ettårsavtal med löneökningar som var låga i förhållande till de pris- och vinstökningar som skedde i näringslivet. Följden blev att efterföljande tvåårsavtal för 1975–76 ledde till en veritabel lönekostnadsexplosion när löntagarna försökte ta igen vad de hade hållit tillbaka tidigare. Parallellen är förstas drastisk. Något så dramatiskt kommer inte att hända nu, men liknande mekanismer – fast på en lägre nivå – kan sättas igång. Det kan vara illa nog.

Avslutningsvis bör framhållas att resonemangen ovan om att något högre löneökningar på kort sikt kan vara bättre för produktion och sysselsättning än något lägre bygger på förutsättningen att den pågående konjunkturuppgången inte blir så stark och att inflationen inte stiger så snabbt att Riksbanken börjar höja sin styrränta redan före slutet av 2016. En sådan utveckling är enligt min mening mindre trolig men kan inte uteslutas, t ex om flyktingkrisen leder till en mycket expansiv finanspolitik. Även i ett sådant läge finns emellertid starka argument för ett flerårsavtal som kan låsa in löneökningarna på en rimlig nivå även för 2017–18, då vi kan vänta oss en mycket stark konjunktur.

REFERENSER

Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2015), "Arbetsmarknadsekonomisk rapport – inför avtalsrörelsen 2016", Stockholm, www.arbetsmarknadsekonomiskaradet.se.

Blanchard, O, L Calmfors, H Flam, J Hassler och P Krusell (2015), *Makroekonomi*, Liber, Stockholm.

Boumediene, J (2015), "Löner, sysselsättning och konjunktur", *Samhällsekonisk analys*, Svenskt Näringsliv, september.

Calmfors, L (2008), "Kris i det svenska avtalssystemet?", *Ekonomisk Debatt*, årg 26, nr 8, s 6–19.

Calmfors, L och J Driffill (1988), "Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance", *Economic Policy*, vol 3, s 13–61.

Calmfors, L och A Larsson Seim (2013), "Pattern Bargaining and Wage Leadership in a Small Open Economy", *Scandinavian Journal of Economics*, vol 115, s 109–140.

Edingruppen (1995), "I takt med Europa – samhällsekonomiska aspekter på lönebildningen", rapport, LO, Stockholm.

European Commission (2015), *Autumn Forecast*, European Commission, Bryssel.

Facken inom industrin (2015), *Bästa möjliga – om lönebildning och samhällsekonomi*, rapport, www.fackeninomindustrin.se.

Gali, J (2013), "Notes for a New Guide to Keynes (I): Wages, Aggregate Demand, and Employment", *Journal of the European Economic Association*, vol 11, s 973–1003.

Gottfries, N (2011), "Fungerar den svenska lönebildningen?", bilaga 5 i *Långtidsutredningen*, SOU 2011:11, Stockholm.

Industrins ekonomiska råd (2014), "Industrins konkurrenskraft, växelkurs och penningpolitik", rapport, Stockholm.

Industrins ekonomiska råd (2015), "Inför 2016 års avtalsrörelse", rapport, Stockholm.

Konjunkturinstitutet (2011), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.

Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.

Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.

Konjunkturinstitutet (2015a), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.

Konjunkturinstitutet (2015b), *Konjunkturläget*, december, Stockholm.

Krugman, P, M Obstfeld och J Melitz (2014), *International Economics*, Pearson, Boston.

LO (2015a), "Vägen till full sysselsättning och rättvisare löner", rapport, LO, Stockholm.

LO (2015b), "Gemensamma långsiktiga mål för tre kongressperioder", rapport, LO, Stockholm.

Morin, M (2009), "Löneutrymmet i en djup lågkonjunktur", rapport, LO, Stockholm.

Morin, M (2015), "Lön eller sysselsättning eller bådadera?", underlagsrapport 22 till *Vägen till full sysselsättning och rättvisare löner*, LO, Stockholm.

OECD (2015), *Economic Outlook*, November, OECD, Paris.

Svensson, L E O (2015), "Is the Riksbank Trying to Instigate a Negative Supply Shock?", blogginlägg, www.larseosvensson.se.